

Талабалар жамоаси ва шахс.

Таълим ва уни ислоҳ
этишга сарфланган
маблағ зое кетмайди,
аксинча, жамиятимизни
муваффақиятли ва
изчил ислоҳ этиш учун
қудратли, таъсирчан
омил бўлади,
пировардида “портлаш
эффеќти”ни беради.

И. А. Каримов

Режа:

- 1. Ўқув фаолиятида талабалар психологияси
- 2. Талабаларнинг билиш фаолиятининг роли
- 3. Талабаларда билишга бўлган қизиқишни шакллантириш шартлари

Олий ўқув юртидаги таълимнинг ўзига хос хусусиятлари талабаларнинг бошқа ижтимоий гуруҳлар билан (улар хоҳ расмий, хоҳ норасмий бўлишидан қатъий назар) мулоқотга киришиши учун муҳим имконият яратади.

Талабалик даврининг асосий хусусиятларидан бири ижтимоий етукликнинг жадал суръат билан рўёбга чиқишидир.

Талабалик даври
ўспиринликнинг иккинчи
босқичидан иборат бўлиб, 17-
22-25 ёшни ўз ичига олади ва
қатор бетакрор хусусиятлари
ва қарама-қаршиликлари
билан характерланади.

Мазкур паллада ўспиринлик ўзига хос руҳий инқироз ёки тангликни бошидан кечиради, жумладан, катталарнинг ҳар хил кўринишдаги (унга ёқиш ёқмаслигидан қатъий назар) ролларини тез суръатлар билан бажариб кўришга интилади, турмуш тарзининг янги жиҳатларига кўника бошлайди. Катта одамларнинг турмуш тарзига ўтиш жараёни шахснинг камол топиш хусусиятларига боғлиқ ички қарама-қаршиликларни келтириб чиқаради.

Таълим —ўқитиш, билим беришдир. Бу инсонни илмий билимлар, инсон ҳаёти учун зарур бўлган кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, қобилиятларни ўстириш, тафраккур ва дунёқарашни, ақлий имкониятларни ривожлантириш жараёнидир. Таълим махсус тайёргарлик кўрган, педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар раҳбарлигида амалга ошириладиган жараёндир. Тарбия бериш вақти, жойи чегараланмаган бўлса, таълимники чегараланган; масалан муайян бир вақтда, маълум бир жойда (аудитория, синф хонаси, маъруза зали, лаборатория) амалга оширилади.

Талаба 17—19 ёшда ҳам ўз ҳулки ва билиш қобилиятини онгли бошқариш имкониятига эга бўлмайди ва шунга кўра ҳулқ мотивларининг асосланмагани, узоқни кўра олмаслик, эҳтиётсизлик каби ҳоллар рўй беради.

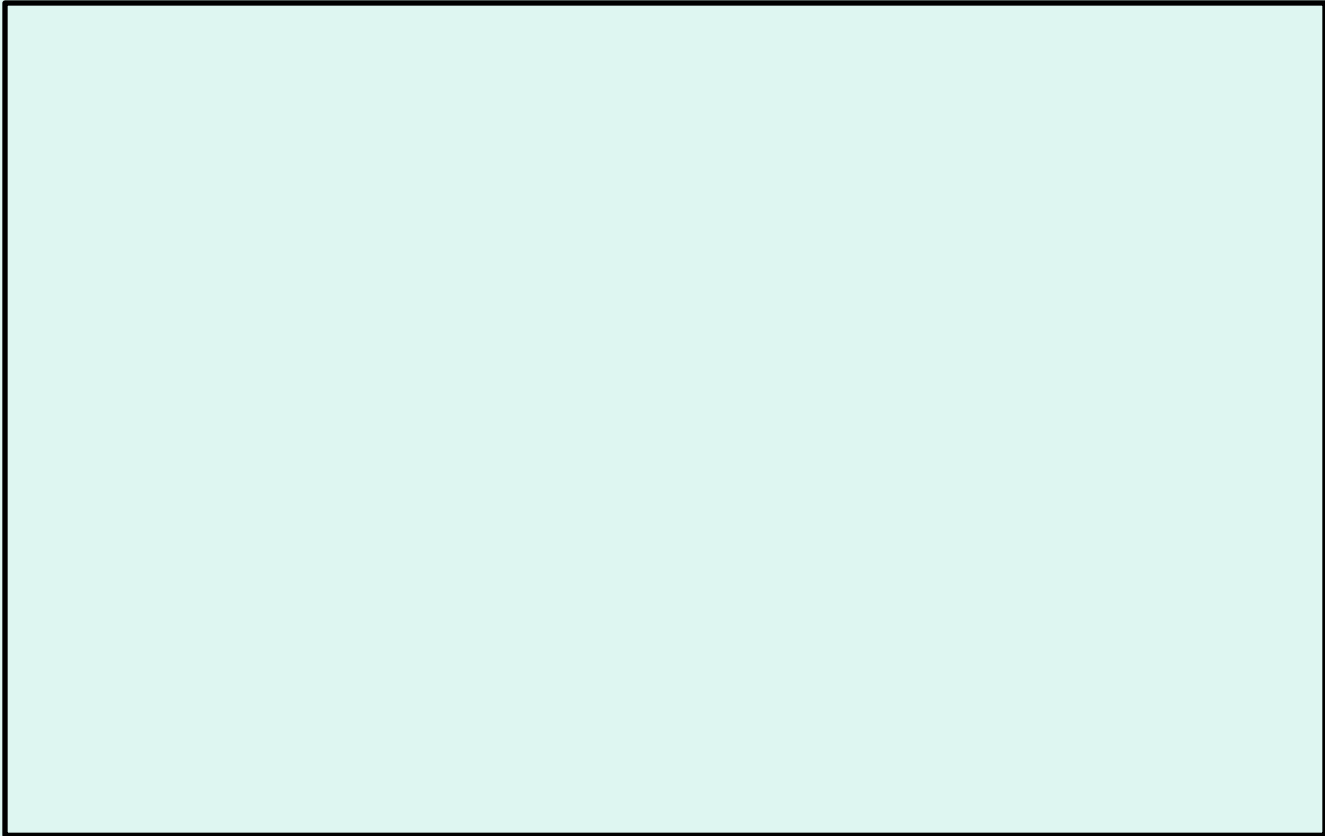
В.Т.Лисовскийнинг фикрича, 19—20 ёшларда айрим салбий ҳатти-ҳаракатлар кўзга ташланади. Мазкур ёшда хоҳиш ва интилишнинг ривожланиши ирода ва характердан анча илгарилаб кетади. Бунда одамнинг ҳаётий тажрибаси алоҳида роль ўйнайди, чунки талаба шу тажриба етишмаслиги натижасида назария билан амалиётни, фантазия билан реалликни, романтика билан экзотикани, ҳақиқат билан иллюзияни, орзу билан хоҳишни, оптимизм билан қатъийликни аралаштириб юборади.

Талабалик йилларида ёшларнинг ҳаёти ва фаолиятида ўзини ўзи камолотга етказиш жараёни муҳим роль ўйнайди, лекин ўзини бошқаришнинг таркибий қисмлари (ўзини-ўзи таҳлил қилиш, назорат этиш, баҳолаш, текшириш ва бошқалар) ҳам алоҳида аҳамият касб этади.

Талабалар тафаккури, асосан, ўқиш, амалий машғулот ва мустақил билим олиш фаолиятларида жадал ва узлуксиз равишда ривожланади. Гоҳо маъруза жараёни улардан репродуктив (ўзлаштирилган билимларга асосланувчи) тафаккурни тақозо этса ҳам, лекин семинар машғулотлари, мустақил топшириқлар, лаборатория практикumi продуктив (ижодий) фикр юритиш фаолиятини талаб қилади. Ҳар иккала таълим шакли ҳам талабалар ақлий меҳнати, мақсадга йўналтирилган ва мувофиқлаштирилган диққати ёрдами билан амалга ошади.

Олий мактабдаги мустақил ишларнинг барчаси конспект тузиш, реферат, аннотация, тезис, семинарга ҳозирлик, курс ва диплом ишлари талабадан мустақилликни, ижодий ёндашишни, (креативликни) муаммоли ҳолатни, мураккаб педагогик вазиятни ҳал қилишни тақозо қилади.

Олий мактабда мутахассислар тайёрлаш жараёнини фақат муайян фанлар бўйича билим, малака ва кўникма олиш билан чегаралаб бўлмайди. Шу туфайли ҳозирги шароитда ўқув жараёнини сифат жиҳатдан жиддий қайта қуриш лозим бўлади. Шу муносабат билан олий мактабда талабаларнинг **билиш фаолиятини** жонлантириш муаммоси алоҳида аҳамият касб

Замон талабига мос мутахассис тайёрламовчи эканмиз,
биринчи навбатда ўқув юртларимизнинг шакли, қиёфаси ва таркиби,
моддий базаси ҳам замонавий бўлиши шарт.
И. А. Каримов

Таълим воситалари – ўқитиш усулини муваффақиятли амалга ошириш учун зарур бўлган ёрдамчи ўқув материаллари асбоб-ускуна, экспонат, схема, таблица, стенд, суратлар, диаграмма, слайд, микроскоп, муляж, компьютер, видео-аудио методлар, кодоскоп ва бошқалар.

Ўқув дастури ҳужжатлар ислоҳ қилинган таълим, давлат томонидан тасдиқланган режа асосида бакалавр, магистр, лицей, гимназия, коллежларга алоҳида-алоҳида тузилади.

Таълимнинг янги модели жамиятда мустақил
файрловчи эркин Шахснинг шаклланишига олиб келади.
Ўзининг қадр-қимматиини англайдиган, иродаси бақувват,
иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни
тарбиялаш имконига эга бўламиз.

И. А.

Каримов

Талабаларнинг билиш фаолиятини жонлантириш учун уларда қуйидагиларни шакллантириш зарур:

- билишга тайёрлик;
- билиш фаолиятининг малака ва кўникмалари;
- билиш фаолиятига эҳтиёж.

Билиш фаолиятининг фаол қўзғатувчилари қуйидагилардир:

- конкрет фаолиятга бевосита, фаол қизиқиш;
- ахлоқий — эстетик ва руҳий қониқиш (мотивлари).

Ю.В. Шаров билиш эҳтиёжлари ривожланишининг бир неча босқичларини ишлаб чиққан:

- элементар илмий-тадқиқот фаолияти йўналиши босқичи ва ташқи таассуротларга эҳтиёжни шакллантириш;
- ўраб олган оламни билишга бўлган эҳтиёжни шакллантириш босқичи;
- билиш усулини эгаллаш фаолияти сифатида машқ қилиш эҳтиёжини шакллантириш босқичи;
- билиш эҳтиёжларини танлашга йўналганлигини шакллантириш босқичи;
- мустақил таҳсилга бўлган эҳтиёжни ривожлантириш босқичи.

Билиш фаолиятини жонлантириш
фақат билимларни ўзлаштириш
жараёнини яхшилашгагина эмас,
балки шахснинг энг муҳим сифати
бўлган фаоллик ва
мустақилликнинг шаклланишига
ҳам йўналтирилган бўлиши зарур.

Талабалар олий ўқув юртида ўқиб турган вақтида билим, малака ва кўникмаларни эгаллашда барча турдаги ўқув жараёнига жалб қилинадилар. Бу даврда улар шахсининг асосий қиёфалари шаклланади. Фаолиятининг бу шаклларида уларнинг эҳтиёжлари, қизиқишлари, мойилликлари, ҳиссиётлари, мотивлари, шунингдек, умумий ва хусусий қобилиятлари пайдо бўлади ва ривожланади.

- Билиш фаолиятини жонлантиришда **қизиқиш** алоҳида аҳамиятга эга.
- **Ўрганишга бўлган қизиқишни** олимлар ижобий, ҳиссий бўёққа эга бўлган, билим, малака ва кўникмаларга бўлган алоҳида муносабат деб баҳолайдилар.

- **Билишга бўлган қизиқиш** — ўқитишдаги ўзига хос қизиқиш туридир.
- **Г.И. Шукин билишга бўлган қизиқишни**, инсоннинг предмет ва атроф-муҳит ҳодисаларига бўлган мураккаб муносабати ва уларнинг муҳим хусусиятларини ҳар томонлама, чуқур ўрганиш ва билиши, деб қарайди.

Билимга бўлган қизиқишнинг белгилари қуйидагилардир:

- интеллектуал характерда бўлиши;
- ижодий характерда бўлиши.

Билимга бўлган қизиқишнинг ривожланиш босқичлари:

- қизиқсиниш — мўлжалнинг элементар даражаси — "мўлжалланган қизиқиш";
- қизиқувчанлик — билишга бўлган эҳтирос, қувонч билан объект чегарасига кириб бориш;
- билишга бўлган қизиқиш - ҳодисаларнинг моҳиятига кириб боришга интилиш, ҳақиқатни қидириш.
- назарий қизиқиш — воқеликка фаол таъсир етиш орқали назарий асослар, қонуниятларни билишга интилиш;

Қизиқишнинг пайдо бўлиши ва ривожланишини шартли равишда қуйидагича сатҳларга ажратиш мумкин:

- янги фактларга, машғулотларда олинадиган ахборотларда гавдаланадиган машғулотларга бевосита қизиқиш ҳамда ҳар хил шароитларда ҳаракат қилувчи нарса ва ҳодисаларнинг муҳим хусусиятларини билишга қизиқиш;
- ўрганишга бўлган барқарор қизиқиш. У талабаларга таълим беришда муҳим характерга ега ва унда билишга бўлган қизиқиш ташқи омилларга муҳтож ҳамда у реал ўқув жараёни шарт-шароити ва усуллари билан боғлиқ бўлади.

Билишга бўлган барқарор қизиқишга қуйидагилар киради:

- интеллектуал **фаоллик** (кўрсаткичлари - савол ва жавоб мустақиллиги, жонли фаолиятга ўз ташаббуси билан киришишга интилиш);
- **малака ва кўникмалардан фаол фойдаланиш, уларнинг фаол акс таъсири** (янги билимларни эгаллаш методларига айланади, аксинча, билишга бўлган қизиқиш ўзининг энг юқори ривожланиш даражасига кўтарилади);
- **ҳиссиётни намойиш қилиш** (нафрат, қувонч, безовта бўлиш, интеллектуал ҳолатдаги ҳиссиёт);
- **иродани намойиш қилиш** - жиддий диққат қилиш, кучсиз чалғиш, ўқув ишларини тугаллашга интилиш;
- **ўз ҳатти-ҳаракатларини эркин танлаш** -ўқув машғулотларидан бошқа вақтларда у ёки бу машғулотларни эркин танлай олиш.

Талабаларнинг билишга бўлган қизиқиши шаклланишининг муҳим шартларидан бири ҳиссий вазият, билишга бўлган эҳтиёж ва онгли фикрлашни ривожлантиришни яратиш бўлиши ҳам мумкин.

Талабаларнинг билиш фаолияти
тузилмасига **фаоллик** киради,
яъни бу шундай иш
фаолиятики, унда билиш
фаолиятини жонлантирадиган
интеллектуал, иродавий, ҳиссий
жараёнлар биргаликда намоён
бўлади

Жонли билиш фаолияти учун,
билимга бўлган ҳар томонлама,
чуқур қизиқиш, муайян куч
сарф қилиниши, диққат,
белгиланган мақсадга эришиш
учун зарур бўлган ақлий ва
жисмоний кучлар қаратилган
бўлиши лозим.

Талабаларнинг жонли билиш фаолияти учун қуйидагилар
хосдир.

- билимга ва ўқув мақсадларига бўлган чуқур, ҳар томонлама қизиқиш;
- ақлий, жисмоний ва интеллектуал кучларни фаол намоён қилиш;
- диққат, хотира, ирода ва бошқа руҳий сифатларни тўплаш.

Билиш фаоллиги жараёнида қуйидаги 4 сатҳ ажратилади:

- репродуктив фаоллик.
- аппликатив фаоллик - унга қизғин танлов-яратиш фаолиятига тайёрлик характерлидир;
- изоҳлашдаги фаоллик - маъно-мазмунни қизғин изоҳлаш, тушунтириш ва очиб беришга тайёр;
- продуктив (самарали) фаоллик - унга янгиликни қизғин ижод қилишга тайёрлик характерлидир

Билиш фаоллиги ривожланиши бир неча босқичларни ўз ичига олади:

- мустақил хатти-ҳаракатларга интилишда намоён бўладиган амалий фаолиятдаги фаоллик;
- ўрганилаётган ҳодисаларнинг моҳияти ва тамойилларини қўғозга киритишдаги интилиш;
- ижодий фаоллик олий босқич бўлиб, у сабаб-оқибат боғланишидан, ижодий фикрларнинг ҳаққонийлигига, унинг ҳаётий ва билиш қимматига ишонч ҳосил қилишдан таркиб топади.

Билиш мустақиллиги қуйидаги белгиларга эга:

- мустақил фикрлай олиш ва унга интилиш;
- янги вазиятларда мўлжални ола билишга ёки янги вазифаларни ечишга ўз ёндашувини топа билиш қобилияти;
- ўзлаштирилаётган билимларни нафақат тушунишни исташ, балки уни қўлга киритиш усулларини топиш;
- бошқа ишларни баҳолашда танқидий ёндашув;
- ўз ҳукмларининг эркинлиги.

Психология ва педагогикага оид адабиётларда
билиш фаолиятининг қуйидаги типлари
фарқланади:

- персептив;
- репродуктив;
- продуктив.

Персептив билиш фаолияти - бу
фаолиятнинг шундай намунасики,
унда предмет, воқеа, ҳодиса ва улар
ҳақидаги айрим маълумотлар
белгилари ва мазмуни оғзаки ва ёзма
нутқ воситасида акс эттилади.
Персептив фаолият сезгидан
бошланади ва тасаввурларни
ифодалаш билан якунланади,

Репродуктив билиш фаолияти — бу фаолият билимларни амалий ва ижодий фаолиятда пировард натижада қайта ишлаб чиқиш билан боғлангандир. Билиш фаолиятининг бу намунаси билимларни ўзлаштириш, уларни ижодий ишда қўллаш ва ўқув фаолиятининг турли усулларини эгаллашни қамраб олади.

Продуктив билиш фаолияти - у
фаолиятнинг шундай намунасики,
унда турли тоифадаги ижодий
вазифалар ҳал қилинишга
қаратилган. Продуктив билиш
фаолиятининг турларидан бири -
эвристик фаолиятдир. Эвристик
фаолият талабаларнинг мустақил
ишлари билан бирга амалга
оширилади.

Талабаларда персептив, репродуктив ва продуктив билиш малака, кўникма ва қобилиятларини шакллантириш ва ривожлантириш учун ўқув жараёнида уларнинг ҳар бирига хос бўлган фаолиятнинг шакл ва мазмунини ташкил этиш, уларни ўзаро боғлаш, уларнинг галма-галлигини таъминлаш ва улардан яхлитлик ҳолида фойдаланиш зарур.

Илмий тадқиқот ишларида талабалар фаоллиги деганда моддий ва маънавий ишлаб чиқаришда ижтимоий ҳаётга ва мутахассисликка оид ролларни муайян қоида ва махсус дастур асосида бажаришга тайёрланаётган ижтимоий гуруҳ тушинилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И. А. Каримов “Баркамол авлод орзуси” Тошкент-2000
2. И. А. Каримов “Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори”
Тошкент-1997
3. Н. Р. Ғайбуллаев, Р. Ёдгоров, Р. Маматқулова “Педагогика” Университет-
2005
4. М. Асқарова, М. Хайитбоев “Педагогика” Тошкент-2008
5. Х. Ибрагимов Ш.Абдуллаева “Педагогика назарияси” Тошкент-2008
6. Р. Мавлонова О. Тўраева К. Ҳолиқбердиев “Педагогика” Тошкент-2001
7. Б. Зиёмуҳаммадов “Педагогика” ” Тошкент-2006